
Будимир Алексић, Васиљ Јововић
(Богословија Свети Петар Цетињски,
Филозофски факултет Никшић)

СВЕТИ ЈОВАН ВЛАДИМИР ПРЕМА ВИЗАНТИЈИ (у српској књижевности и историографији)

Јован Владимир (крај X в. – 1016) био је кнез Дукље. Ова српска држава била је за вријеме кнеза Јована Владимира увучена у сукобе између Византијског и Бугарског царства. Сплетом историјских околности овај дукљански владар постао је први српски владар коме је установљен светачки култ, а његово житије, сачувано у изводу у *Љетопису Попа Дукљанина* је прво српско житије.

Главни извор за проучавање живота Св. Јована Владимира је дјело непознатог аутора с краја XII вијека, у науци познато под називом *Љетопис попа Дукљанина* или *Барски родослов*, чији је аутор „Словен, односно Србин из Зете“¹, а које „треба сматрати само литерарним дјелом“, јер по многим „својим својствима припада лијепој књижевности“.² Подаци о Владимировој владавини изложени су у једном дужем поглављу *Љетописа Попа Дукљанина* (XXXVI) које се, за разлику од предходног излагања налик прикупљеном и с муком уређеном народном предању, издваја обиљем поузданих историјских података и појединостама, што наводи на закључак да је писцу на располагању стајао извор који се бавио животом кнеза Владимира. Претпоставља се да ово поглавље *Љетописа* преноси данас изгубљено *Владимирово житије*.

Јован Владимир, према *Љетопису Попа Дукљанина*, наслиједио је још као дјечак оца Петрислава. Бугарски цар Самуило (976-1014) је са војском кренуо на дукљанског владара, који се повукао на планину Облик. У исто вријеме, Самуило је дио војске послао на Улцињ који се налазио у драчкој теми (под византијском управом). Предање каже да се Владимир предао да би спасао свој народ од погибије, и да је као заробљеник одведен у Преспу. Самуило је потом дуго нападао Улцињ али није могао да га заузме, па је кренуо ка сјеверозападу, пустошећи и пљачкајући Далмацију. Запалио је градове Котор и Дубровник, а села и читаву област опустошио толико да је изгледало као да је земља остала без становника.

¹ С. Мијужковић, Предговор у: *Љетопис попа Дукљанина*, Београд 1988, 71.

² Исто, 91.

Прошавши тако приморјем и брдским областима све до Задра, окренуо се на исток, и преко Босне и Рашке стигао кући. Слиједи романтична прича како се Самуилова кћерка Косара заљубила у Владимира, како је цар то благословио и после свадбе вратио Владимира на престо, давши му на управу његову земљу и „сву драчку област“. Касније га је бугарски владар Јован Владислав, братанић цара Самуила, намамио у Преспу и на превару убио (1016).³ Мошти Св. Јована Владимира чувале су се прво у манастиру Пречисте Крајинске код Скадарског језера, затим у Драчу, па у манастиру Шин Ђон код Елбасана у Албанији, а данас се чувају у Саборној православној цркви у Тирани.

У дјелу византијског историчара Јована Скилице *Кратка историја*, у поглављу које третира ратовање бугарског цара Самуила са византијским царем Василијем II, говори се о Јовану Владимиру. Византијски писац Јован Скилица, који је стварао у другој половини XI вијека, описује Владимира као човјека правичног, мирољубивог и пуног врлине. Ријечи византијског писца веома су близу оне што Поп Дукљанин каже за Владимира – да је растао „украшен сваком мудрошћу и светошћу“.⁴ Скиличино дјело касније је допунио Михаило, епископ Деволски.⁵ Као извор о Светом Јовану Владимиру важно је помена и казивање византијског писца Кедрена о дукљанском владару.⁶

Осим *Љетописа попа Дукљанина* и казивања Јована Скилице, о Св. Јовану Владимиру се говори и у његовом житију насловљеном *Житије Јована Владимира*, а објављеном први пут 1690. године.⁷ По овој верзији *Житија*, гдје је Јован Владимир поменут као краљ Бугарске и Илирика,

³ *Ljetopis popa Dukljanina*, ed. V. Mošin, Zagreb 1950.

⁴ *Исто*, 78.

⁵ Јован Скилица, др. пол. XI в., описао је период у историји Византијског царства од 811. до 1057. године. Г. Острогорски – Ф. Баришић, *Византијски извори за историју народа Југославије*, III, Београд 1966, 51-54. Б. Прокић, *Јован Скилица као најстарији извор за историју Македонских Словена*, Глас СКА, 84, Београд 1910,

⁶ *Kedrenos, G. –J. Skylitzēs*, Priredio Immanuele Bekkero, Bonnae 1838.

⁷ Служба Св. Јовану Владимиру на грчком штампана је први пут 1690. године, а затим током XVIII и XIX вијека више пута. Грчко житије штампано у Венецији 1690. године у редакцији Јована Папе из Елбасана. При сакупљању материјала за писање житија учествовао је Грк Козма, изасланик Охридског патријарха Германа, бивши митрополит епархије китејске са Кипра. Козма наводи да је житије писао на основу српских књига у којима је више сачувано о животу и дјелу Светог Јована Владимира и на основу једног бугарског синексара. Циљ аутора овога био је да, користећи култ локалног светитеља, започне рехеленизацију ових области, и то у вријеме значајних политичких превирања у Османском царству. Настанак житија Светог Јована Владимира утицало је на обнову култа Светог Јована Владимира међу Србима. Након два издања грчког житија, из 1741. и 1774. године, житије Светог Јована Владимира се појавило и у преводу на словенски језик. Са једног од тих издања (вјероватно оног из 1774) настао је црквено-словенски превод, штампан 1802. године у Венецији. Ова верзија је штампана у Трсту код Пана Теодосија. На објављивању овог дјела радили су јеромонах и протоигуман Хиландара, Лука и Партеније. Овај превод је уобличио Викентије Ракић на основу *Историје Јована Рајића* и дјелимично грчког житија из 1774. године, в. С. Новаковић, *Први основи словенке књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893, 251-252, 262, 277.

између осталог, он успјешно ратује против византијског цара Василија II сузбијајући његов напад на Дукљу.⁸ Житије Владимирово из 1690. године нема ничега заједничког са Дукљаниновом верзијом и само показује да је много прије 1690. године оно било загубљено.

Интересовање за Св. Јована Владимира порасло је његовим уношењем у *Србљак* 1861. године.⁹ Свештеник Димитрије Руварац (1842-1931) објавио је 1892. године у часопису *Ново време* историјско-књижевну цртицу о Св. Јовану Владимиру, која представља прву свеобухватну студију о првом српском светитељу.¹⁰

Студија српског историчара Стојана Новаковића (1842-1915) *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима* поставила је чврст темељ за сва даља истраживања посвећена овом светитељу. Новаковић је своје дјело написао 1893. године и у њему је на научној основи дао преглед историје јужних Словена од VII до XI вијека.¹¹ Новаковић је детаљно обрадио Елбасанске штампане легенде које су преточене у грчко Козмино житије. У овом *Житију* стоји да је византијски цар Василије II (Порфиогенит) повео рат против Владимировог таста бугарског цара Самуила, који је живио у Охриду, и његових сродника Мојсија и Давида. Византинци су поразили Бугаре и почели да продиру у унутрашњост њихових земаља све до града Охрида и у земље Јована Владимира: Далмацију, Арбанију, Срем и Илирик. Али, како стоји у *Житију*, због снажне војске Јована Владимира, његове храбрости и благочастивости Божје, растурила се војска византијског цара Василија II. Византијска војска је побијеђена такође и због неприлика које је имала од стране Владимирове војске у планинама „Кераунских Висова“ (планине Акрокераунске на југу од Валоне покрај мора) и морала је одступити.¹²

Димитрије Руварац наводи да је бугарски цар Самуило освојио византијски Драч и драчку област 988. године.¹³ Руварац истиче да је

⁸ По овој верзији „Житија“ отац Јована Владимира се звао Немања, а мајка Ана Родом Гркиња; родитељи су га вјерили са кћерком Самуила, краља Бугарске и Охрида; погубио га је шурак на наговор супруге која је била богумилске и масалијанске јереси; када је погубљен подигао је своју главу и одио је до мјеста гдје се сада налази његов манастир. Ова невјероватна збрка настала је тако што је писац прикупио легенде о Владимиру и покушао да их слије у једну цјелину, в. С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, 238-284.

⁹ Београдски митрополит Михаило 1861. године унио је у *Србљак* Службу и Житије Св. Јована Владимира (црквенословенско издање из 1802. године) и тим чином је Св. Јован Владимир званично уврштен у светитеље српске православне цркве. Према служби у *Србљаку* зове се „великомученик Јован Владимир чудотворац“.

¹⁰ Д. Руварац, *О Св. Јовану Владимиру, исторично књижевна цртица*, Земун, 1892.

¹¹ Последње три главе студије посвећене су светитељу: „Свети Јован Владимир и књижевно стање у Зети X и XI вијека“, „Легендарна предања о Светом Јовану Владимиру“ и „Елбасанске штампане легенде и служба Светом Јовану Владимиру“. Стојан Новаковић је у потпуности сагледао живот Св. Јована Владимира и легенду која га је пратила, в. С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, 182-284..

¹² С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности*, 261.

¹³ Послије Самуиловог продора у Тесалију и освајања Ларисе 986. године

Самуило имао намјеру да споји у једну државу све Србе и Бугаре, па да та држава заузме оно мјесто на Балканском полуострву које је дотле заузимала Византија. У то доба Срби нијесу били уједињени под једним владарем, као што су били Бугари, већ су живјели и имали више независних кнежевина у Зети, Требињу, Хуму, Рашкој и Босни. Руварац тврди да је кнез у Зети и Подгорју, Јован Владимир, био највећи противник Самуилове мисли о великој српској и бугарској држави. А када је Самуило освојио Драч и драчког област, постао је сусјед дукљанског кнеза и тражио је прилику да се са њим завади, што је убрзо и услиједило. Самуилов поход против Дукље Руварац смјешта у 988. годину.¹⁴ Ђорђе Поповић (1832-1914), писац *Историје Црне Горе* наводи да је до Самуиловог похода на српске земље дошло 1002. године.¹⁵ Константин Јиречек, писац историје српског народа, је такође Јована Владимира сврставао у пријатеља Византинаца.¹⁶

Историчар Миленко М. Вукићевић (1867-1930), који своје дјело о Јовану Владимиру пише поводом прослављања 900-те годишњице мученичке смрти, наводи да је Самуило освојио Драч 986. године и дошао у додир са српским кнежевима у Приморју, чији су кнезови били слободни и независни од византијске власти али који су стајали у добрим и пријатељским везама са византијским царем Василијем II. Међу овим кнезовима који су били у добрим и пријатељским везама са византијским царством, био је и зетски кнез Владимир и његов стриц Драгомир кнез Хума и Травуније. Њих се Самуило бојао, па их је зато хтио потчинити својој власти.¹⁷

У једној повељи лавре Св. Атанасија на Атосу, датираној септембра 993. године, помиње се занимљива чињеница, непозната из других извора: почетком 90-тих година X вијека, византијског цара посетили су српски посланици.¹⁸ Византолог Георгије Острогорски (1902-1976) претпоставља да су разлози и циљ српског посланства у вези са бурним дешавањима на Балканском полуострву која су протицала у знаку брзе експанзије Самуиловог бугарског царства. У потрази за савезницима против овог моћног непријатеља, византијски цар Василије II, трудио се да се повеже са евентуалним Самуиловим противницима у западном дјелу Балканског полуострва, у позадини његовог непријатеља. Острогорски је мишљења да, пошто се у вријеме борбе са Самуилом међу српским

византијски цар Василије II предузео је противофанзиву, кроз тзв. Трајанову капију продро је у област Сердикe, али није успио да освоји град. При повратку византијска војска је нападнута и потпуно разбијена у августу 986. године. Послије ове побједи Самуило је могао несметано да шири своју власт на све стране, јер је у Византији букнуо нов грађански рат, в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1983 (II фототипско издање).

¹⁴ Д. Руварац, *О Св. Јовану Владимиру, исторично књижевна цртица*, 47-48.

¹⁵ Ђ. Поповић, *Историја Црне Горе*, Београд 1896, 416.

¹⁶ К. Јиречек, *Историја Срба*, књ. I, Београд 1984, 118.

¹⁷ М. М. Вукићевић, *Владимир и Косара, две светле слике из наше прошлости*, Београд 1925, 25.

¹⁸ Г. Острогорски, *Српско посланство цару Василију II*, Глас Српске академије наука 193, Београд 1949, 15.

приморским областима највише истицала Дукља, те је највјероватније да су посланици цару Василију II били упућени баш из Дукље, која се од XI вијека, сматра Острогорски, назива Зетом.¹⁹ Илија Синдик (1888-1958) у *Историји народа ФНРЈ*, потврђује мишљење Острогорског да је српско посланство стигло из Дукље и да га је цару Василију II упутио Јован Владимир плашећи се да ће га напасти Самуило. Јован Владимир је или сам желио да утврди политичке везе са Василијем, главним непријатељем цара Самуила, или му је савез био понуђен.²⁰ Синдик наводи да је Самуило вјероватно провалио у Дукљу 998. године, потукао Владимира и покорио цијелу Дукљу, сем узаног приморја сјеверно од ушћа Бојане.²¹ Такође у *Историји Црне Горе* Јован Ковачевић наводи да се Самуилов напад на Дукљу одиграо 998. године.²² Главне борбе су се водиле око Облика на Тарабошу, гдје се утврдио кнез Владимир. Самуило је оставио под градом дио војске, а други дио лично повео да опсађује Улцињ, који је тада био у оквиру Драчке теме и у рукама Византије. Након што је заробио Јована Владимира на Облику, Самуило је безуспјешно опсиједао Улцињ и пошто је био приморан да дигне опасад, Самуило је са војском спалио Котор и Дубровник, продро све до Задра па се преко Рашке и Босне вратио кући.²³

Сима Ћирковић у *Историји српског народа* истиче да је Јован Владимир био у добрим односима с византијским намјесницима у Драчу и свакако је признавао врховну власт византијског цара. Јован Владимир није био спреман да се добровољно потчини Самуилу, који је око 998. године предузео против Дукље војни поход. Потчињавање Дукље било је повезано с другим освајачким подухватима Самуиловим: са освајањем Драча, нападима на Улцињ, Котор и Дубровник. Касније су успјели продор на запад, у Далмацију, и пустошење Босне и Србије при повратку. Није познато, истиче Ћирковић, да ли су ове области том приликом биле трајно освојене или се Самуило задовољио само успостављањем своје врховне власти.²⁴

¹⁹ Г. Острогорски, *Српско посланство цару Василију II*, 23. Постепено име Дукља се замјењује именом Зета (*Zenta, Genta*). Први пут се име Зета јавља код Кевкамена око 1080. године. У *Љетпису попа Дукљанина* се тек од XXX главе употребљава израз Зета. У глави XLIII *Љетописа* види се како име Зета замјењује име Дукља у смислу покрајине, а име Дукља остаје везано само за град. Тако се при опису рата између Добросава, с једне, и Кочапара и рашког жупана Вукана, с друге стране, каже да се битка замјетнула „у Диоклији, изнад ријеке која се зове Морача (*Moracia*)“ и да су Кочапар и Вукан побиједили па су потом „дошли и заузели Зету“. Јасно је да се под *Dioclia* подразумијева град Дукља, а под Зета покрајина, в. *Дукљанска држава, историјска географија*, Историја Црне Горе, књ. I, Титоград 1967, 318 (Ј. Ковачевић).

²⁰ *Постанак и развитак Дукљанске државе*, Историја народа Југославије, књ. I (до почетка XVI века), Београд 1953, 238 (И. Синдик).

²¹ *Исто*, 238.

²² *Успон и распад Дукљанске државе*, Историја Црне Горе, књ. I, Титоград 1967, 381 (Ј. Ковачевић).

²³ Ј. Ферлуга, *Драч и драчка област пред крај X и почетком XI вијека*, Зборник радова Византолошког института, VIII, Београд 1964, 117-130.

²⁴ *Србија између Византијског царства и Бугарске*, Историја српског народа, књ. I, Београд 1994², 169 (С. Ћирковић).

Георгије Острогорски је мишљења да је цар Самуило око 989. године покорио српске приморске земље, освојио Зету и заробио њеног владоца, Јована Владимира. Међутим, спремајући се за велику борбу са Византијом, Самуило је увидио да је опасно имати за леђима незадовољна и огорчена српска племена. Стога је повратио Јована Владимира на српски престо, проширио му државу и оженио га својом кћерком Косаром, да и на тај начин задобије за себе благог зетског кнеза. Острогорски истиче да је други наследник Самуилов, његов синовац Јован Владислав, прекинуо мудру Самуилову политику према Србима. Пошто је убиством свога стриचेвића, Самуиловог сина и наследника цара Радомира, задобио престо ријешио је да убије и Радомировог зета Јована Владимира, како би на тај начин лакше заузео Зету. Позвао га је да дође у Преспу, а да Владимир не би посумњао у његову намјеру, послао му је крст као залог за заклетве. Али чим је Владимир дошао, војници Јована Владислава, по његовом налогу, одсејкли су му главу, а то се десило 22. маја 1016. године.²⁵

Византолог Тибор Живковић (1966-2013) сматра да је до овог похода дошло око 1009/1010. године, јер је дукљански владар био у веома присним односима са Византијом, односно да је служио за њеног савезника. Тибор Живковић сматра да је бугарски цар можда сматрао да у Дукљи може доћи до промјене политичког курса и да византијска дипломатија покушава да увуче дукљанског владара у сукоб на својој страни. Можда је Јован Владислав био само подозрив према Владимиру, али је далеко извјесније да је располагао подацима о томе да се Дукља колеба и да ће највјероватније прећи у византијски табор. У том случају, са дукљанским владарем за леђима, закључује Живковић, Јован Владислав не би могао несметано да опсиједи Драч, и то је вјероватно био разлог који је довео до коначне одлуке о Владимировом уклањању.²⁶

Савремени српски византолог Срђан Пириватрић истиче да постоје многобројни проблеми у вези са јадранском кампањом цара Самуила и да када се проблем осмотри у свијетлу других збивања, потврђених поузданијим изворима, до Самуиловог похода је могло доћи или у вријеме грађанског рата у Византији 987-989/90. године, или у годинама после битке на Сперхеју (јесен 996. године). Самуилово бављење источном Бугарском и солунским залеђем у вријеме отпадништва двојице Варди није остављало могућност акције на Јадрану и упућује на каснији датум. Закључује се да је до Самуиловог похода дошло вјероватно 998. године.²⁷ Намјера да се на рачун Византије учврсти на Јадрану водила је Самуила у пљачкашке походе по византијској Далмацији, по свој прилици око 998/999. године. Пириватрић закључује да је Самуилов интерес за област јадранског залеђа посвједочен и војним походима на кнежевину Дукљу и политичким браком његове кћери Косаре и дукљанског кнеза Јована Владимира. Тиме је дукљанска кнежевина, а преко ње и остале српске земље, неком врстом

²⁵ Г. Острогорски, *Синајска икона Св. Јована Владимира*, Гласник скопског научног друштва, 14, (Београд 1934), 101.

²⁶ Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, Београд 2006, 68-69, 72.

²⁷ С. Пириватрић, *Самуилова држава, обим и карактер*, Београд 1997, 106-113.

персоналне уније била укључена у Самуилову бугарску државу. Самуило је Владимиру дао на управу драчку област, али не и сам град Драч, који се од 996. до 1005. године налази под бугарском влашћу.²⁸ Од када Византија поново држи Драч (1005), Јован Владимир је њен непосредни сусјед. Пириватрић костатује да се у годинама пред пропаст бугарске државе дукљански кнез држао по страни византијско-бугарског сукоба, како бар изгледа на основу Скиличине констатације да су прилике у Драчу биле мирне док је „српским областима“ владао Владимир.²⁹

Послије смрти Јована Владислава, приликом опсаде Драча, 1018. године политичке прилике на Балканском полуострву су се сасвим измијениле, јер је Василије II покорио цијелу Самуилову државу и успоставио византијску власт у свим балканским земљама, па и у Дукљи.

Политичко дјеловање дукљанског владара Јована Владимира сагледава се кроз његов однос према Византији и Бугарској. Овај српски дукљански кнез био је за вријеме своје владавине у зависном положају најприје према Византији, а затим према Бугарској. Однос Јована Владимира према Византији треба сагледавати у оквиру ратовања бугарског цара Самуила са византијским царем Василијем II и то: преко слања српског посланства, највјероватније из Дукље, византијском цару Василију II; Самуиловог похода на византијску Далмацију, а самим тим и на Дукљу; убиства Јована Владимира од стране бугарског цара Јована Владислава.

Свети Јован Владимир и његова судбина оставила је извјесног трага и у народном памћењу и предању.³⁰ Усмено предање о овом српском свецу први је, као што смо видјели, записао поп Дукљанин у свом *Љетопису*. То предање је подстакло бројне књижевнике да напишу дјела која су тематско-мотивски везана за овог светог кнеза-мученика. У тим дјелима истакнута је саможртвена љубав и храброст Св. Јована Владимира, као и његов однос према Византији.

Budimir Aleksić, Vasilj Jovović
(Saint Peter of Cetinje Seminary - Faculty of Philosophy in Nikšić)
SAINT JOHN VLADIMIR AND BYZANTINE PERIODS
(in serbian literature and historiography)

Jovan Vladimir the duke of Duklja (the end of X century - 1016), who was after canonized a martyrdom death and whom Serbian Orthodox Church celebrates called Saint Jovan Vladimir was the inspiration for a number of literary and artistic works, as well as the subject of research in a numerous historiographical of works. His hagiography, preserved in a copy of Chronicle of priest of Duklja (*Љетопису попа Дукљанина*) or Bar Genealogy

²⁸ Исто, 114.

²⁹ Исто, 115.

³⁰ в. студију Н. Банашевића: *Летопис попа Дукљанина и народна предања*, Београд 1971.

(*Барском родослову*) was the first hagiography of Serbian. Interest in Sv. Jovana Vladimira increased its introduction in magazine called *Srbljak* in 1861 year. Political action rulers of Duklja Jovana Vladimira not deserve special attention, because he was not remembered as the ruler, warrior or statesman. The reason for that was Jovan Vladimir during his reign has been in servitude, first under Byzantine and then to Bulgaria. Relationship between Jovana Vladimira and Byzantium should be viewed in the context of war emperor Samuil of Bulgaria against the Byzantine emperor Basil II, in a manner: through sending Serbian mission, probably from Duklja, Byzantine Emperor Basil II; Samuil marched to the Byzantine Dalmatia, and therefore the Duklja; murder Jovana Vladimira by the Bulgarian emperor of Jovan Vladislav. This year marks the millennium of the martyrdom of the first Serbian Saint (Jovan Vladimir), whose cult was widespread across Duklja / Zeta, territories of present-day Albania, Macedonia, Greece and Bulgaria, it means the countries that were once entered into the composition of the Byzantine Empire.